

ДАВАЊЕ ЕЛЕКТРОНСКИХ КЊИГА НА ПОСЛУГУ ОД СТРАНЕ ЈАВНИХ БИБЛИОТЕКА У ПРАВУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

DOI: 10.5937/zrpfno-62696

UDK: 004.738.5:655.41:027.22(4-672EU)
UDK: 347.78:[004.738.5:655.427(4-672EU)
UDK: 655.4./5:004.738.5]:34(4-672EU)

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 10.11.2025.

Исправљен: 02.01.2026.

Прихваћен: 12.01.2026.

Апстракт: Јавне библиотеке су у Европској унији означене као значајне установе које омогућавају грађанима приступ уметности, науци и објективним информацијама. У свим државама Европске уније, јавне библиотеке имају привилегован положај због јавне функције коју врше. Вековима је једна од основних услуга које библиотеке нуде давање књига на послугу. Последњих неколико деценија, захваљујући процесу масовне дигитализације, електронске књиге постају све популарније међу читаоцима. С тим у вези, појавило се и питање правне дозвољености давања електронских књига на послугу од стране јавних библиотека. Први део рада посвећен је управо овим питањима: положају јавних библиотека у Европској унији, електронским књигама и праву јавних библиотека да дају књиге на послугу.

Дилему о питању допуштености давања електронских књига на послугу је разрешио Суд правде Европске уније у пресуди *Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB)* из 2016. године, када је донео одлуку да је дозвољено давање електронских књига на послугу, под одговарајућим условима. Затим је Суд правде Европске уније,

* Асистент, Докторанд, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, имејл: njankovic@jura.kg.ac.rs, ORCID ID: 0009-0008-5083-9513

© Зборник радова Правног факултета у Нишу лиценциран је у складу са Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International лиценцом (CC BY-SA 4.0).

другом пресудом, Тот Kabinet из 2019. године, поставио додатно ограничење када је реч о давању електронских књига на послугу од стране јавних библиотека. У другом делу рада аутор анализира наведене пресуде Суда правде Европске уније, а затим указује на добре праксе које су успостављене у Краљевини Холандији.

Кључне речи: ауторско право, јавне библиотеке, електронске књиге, давање књига на послугу, Суд правде Европске уније.

1. Увод

Слободан приступ информацијама, знању и културним садржајима представља темеље на којима почива свако друштво. Јавна библиотека је локални центар информација који омогућава да све врсте знања и информација буду одмах на располагању корисницима. Услуге јавне библиотеке почивају на начелу равноправног приступа за све, без обзира на старосно доба, расу, пол, веру, националност, језик или друштвени положај. За оне кориснике који из било ког разлога не могу да користе редовне услуге и грађу обавезно треба обезбедити посебне услуге и грађу, на пример, за припаднике језичких мањина, особе с инвалидитетом, или људе који су у затвору или болници (IFLA – UNESCO, 2022: 2). У Европској унији је у читавом низу докумената препознат значај јавних библиотека. Тако, јавне библиотеке су означене као значајан ресурс у омогућавању приступа књижевности и објективним информацијама, као и у коришћењу нових технологија приликом консултовања база података.¹ Такође, јавне библиотеке су, поред архива и музеја, препознате као важан учесник у процесу дигитализације културне баштине. Основна мисија сваке библиотеке, односно сваке библиотечко-информационе јединице или система, јесте да буде што успешнији посредник, медијатор између информационих ресурса и потреба постојећих и потенцијалних корисника (Вучковић, 2008: 31).

Кроз дуги временски период у коме јавне библиотеке функционишу, мењали су се просторни, политички, економски и културни контексти, због чега су се и оне мењале, а све у циљу пружања својих главних услуга (Mattern, 2014: 2). Последња у низу великих промена које су задесиле јавне библиотеке је процес дигитализације. У информатичком добу, основе човековог функционисања се значајно мењају услед снажног продора

¹ Opinion of the Committee of the Regions on: - the 'Communication from the Commission on the First European Community Framework Programme in Support of Culture (2000-2004)', and - the 'Proposal for a European Parliament and Council Decision establishing a single financing and programming instrument for cultural cooperation (Culture 2000 programme)' (1999/C 51/12), пар. 2.2.7.1.

технологије у свакодневни живот појединца. Ни јавне библиотеке нису могле остати имуне на те процесе. Зато је истраживач са харвардског универзитета Дејвид Вајнбергер (*David Weinberger*) изложио идеју о јавним библиотекама као отвореним платформама, што би значило трансформацију јавних библиотека од „портала којим повремено пролазимо, ка свеприсутној и постојаној инфраструктури (Weinberger, 2012).“ Данас се за библиотеке може рећи да су постале „хибридне“ институције, имајући у виду да функционишу и у физичком и у дигиталном облику (Breemen, 2023: 690).

Један од главних начина на који јавне библиотеке врше своје циљеве је кроз пружање услуге давања књига на послугу својим члановима. Ради се о традиционалној делатности јавних библиотека. Утицај дигитализације на ову функцију јавних библиотека је значајан, а пре свега захваљујући појави електронских књига. У последњих неколико деценија електронске књиге су добиле на популарности, нарочито у академском издаваштву. Давање електронских књига на послугу, упркос сметњама које су се јављале, већ дуже од једне деценије функционише унутар Европске уније. Ипак, и даље није постављен правни оквир којим би се на комунитарном нивоу уредило ово питање, због чега се и систем јавне послуге електронских књига релативно споро развија.

2. Правни основ за давање књига на послугу од стране јавних библиотека

Одредбом члана 1, става 1 Директиве о праву давања у закуп и на послугу, као и одређеним правима сродним ауторском праву у области интелектуалне својине², предвиђена је обавеза за државе чланице да обезбеде субјектима права овлашћење да другоме дозволе или забране давање у закуп и на послугу оригинала или умножених примерака ауторских дела и других предмета заштите, док је ставом 2 истог члана прописано да ова права не подлежу исцрпљењу у случају продаје или других радњи којима се врши промет оригиналних или умножених примерака ауторских дела или других предмета заштите. Начин на који је формулисана ова одредба указује да се ради о искључивом имовинскоправном овлашћењу из садржине субјективног ауторског права, које се односи и на давање у закуп и на давање на послугу, као два одвојена облика коришћења ауторског дела. Давање у закуп је дефинисано

² Directive 2006/115/EC of the European Parliament and of the Council on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property (codified version), *Official Journal of the European Union* No. L-376/28, 27. 12. 2006. У даљем тексту: Директива.

као стављање примерака дела на располагање у ограниченом временском периоду, ради остваривања посредне или непосредне имовинске користи, док је давање на послугу дефинисано као стављање примерака дела на располагање, без остваривања посредне или непосредне имовинске користи, при чему се стављање дела на располагање врши преко установа које су доступне јавности (Јанковић, 2025: 231).

Ипак, чланом 6 Директиве је предвиђена могућност одступања од искључивог права јавне послуге, под условом да аутори остварују накнаду од давања примерака својих дела на послугу, при чему државе чланице саме одређују висину такве накнаде узимајући у обзир своје културно-промотивне циљеве. Могућност да државе чланице замене апсолутно право давања на послугу правом на потраживање накнаде помаже у постизању компромиса између снажне заштите носилаца права, с једне стране, и услова и циљева јавног позајмљивања, с друге стране (Nérissou, 2021: 138). Право аутора на потраживање накнаде од давања оригинала или умножених примерака његовог дела на послугу је у упоредном праву познато још и као право јавног рентирања (*public lending right*) (Јанковић, 2025: 232).³

Државама чланицама је, одредбом чл. 6, ст. 2 Директиве, дата још и могућност да изузму одређене категорије установа од плаћања наведене накнаде. У Директиви нису, ни примера ради, наведене установе у чију корист би требало установити овај изузетак. Циљ је био обезбедити велики степен флексибилности у њиховој примени од стране држава чланица Европске уније (Cabrerá, Capello, Fontaine, Valais, 2017: 23). Могућност изузимања појединих институција од обавезе плаћања ове накнаде је установљена ради задовољења јавног интереса, а који се огледа у приступу знању и информацијама. Наиме, идеја је да ће друштво као целина уживати вишеструке користи уколико се дозволи да одређени круг лица, у тачно одређене сврхе, има приступ ауторским делима без обавезе плаћања било какве накнаде. Такве сврхе су потребе образовања, подучавања и научног истраживања (Јанковић, 2025: 232).

Јасно је да је Директива писана имајући у виду материјалне примерке ауторских дела и предмета заштите сродних права. Чак је у тексту предлога Директиве изражена прилично експлицитна намера да се сви облици коришћења ауторског дела у нематеријалној форми искључе из обима примене Директиве (Frigeri, Kretschmer, Mezei, 2024: 165). Упркос томе, у пракси се отворило питање подобности транспоновања овог

3 Овај изузетак је, као право аутора на накнаду за давање на послугу, усвојен у српском праву. Видети: чл. 40, ст. 1 Закона о ауторском и сродним правима, Сл. гласник бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 - одлука УС и 66/2019.

института на дигиталне примерке ауторских дела, а нарочито имајући у виду све већу популарност електронских књига.

3. Давање електронских књига на послугу

У Европској унији давање електронских књига на послугу још увек није решено на комунитарном нивоу на јединствен начин. И пре него што је разјашњено да ли је допуштено давање електронских књига на послугу, библиотеке у појединим државама чланицама Европске уније су давале електронске књиге на послугу. Кључни моменат је доношење пресуде Суда правде Европске уније у предмету *Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB)*⁴, када је Суд закључио да је давање електронских књига на послугу од стране јавних библиотека допуштено под одређеним условима. Додатно ограничење давању електронских књига на послугу је постављено доношењем пресуде Суда правде Европске уније у предмету *Tom Kabinet*⁵, али та пресуда никако не даје повода закључку да је давање електронских књига на послугу након њеног доношења обесмишљено.

3.1. Пре пресуде Суда правде Европске уније

Европска комисија се више пута изјашњавала о могућности давања дигитализованих примерака ауторских дела на послугу. У тзв. Зеленом документу⁶ из 1995. године је истакнуто да ће у информационом друштву бити могуће слање ауторских дела путем мреже, што представља нову активност која није покривена постојећим законима, али да је ипак реч о активности која би се могла подвести под појам „давање на послугу“. И даље је, ради јасноће и правне сигурности, неопходно законско потврђивање ове могућности и прецизирање њеног начина функционисања, при чему ће бити неопходно успоставити баланс између културне и образовне функције коју врше установе као што су јавне библиотеке и легитимних интереса носилаца ауторског права (Commission of the European Communities, 1995: 56, 58).

Након тога, Европска комисија је 30. септембра 2005. године усвојила документ под називом „i2010: Digital Libraries“.⁷ Реч је о иницијативи

4 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU. У даљем тексту: *VOB*.

5 Case C-263/18 *Nederlands Uitgeversverbond and Groep Algemene Uitgevers v Tom Kabinet Internet BV and Others* [2019] CJEU. У даљем тексту: *Tom Kabinet*.

6 Commission of the European Communities. (1995). *Green Paper Copyright and Related Rights in the Information Society*. COM(95) 382, Brussels.

7 Commission of the European Communities (2005). *i2010: Digital Libraries*. COM(2005) 465 final – Official Journal C 49.

која је имала за циљ стварање виртуелне европске библиотеке која ће омогућити лак приступ европској културној и научној баштини, кроз три процеса: дигитализацију аналогне грађе ради шире употребе, обезбеђивање једноставне онлајн доступности тако дигитализованом садржају и очување дигиталног садржаја за будуће генерације. Што се тиче електронске послуге, у документу је истакнуто да је давање материјалних примерака на послугу тешко преносиво у дигитално окружење, и да је за тако нешто потребна промена законодавства у области ауторског права, али да је могуће створити дигиталну библиотеку оних ауторских дела која су, услед протекла рока ауторскоправне заштите, постала део јавног домена (Commission of the European Communities, 2005: 6).

Ипак, сви ови документи су били саветодавног карактера и без правно обавезујуће снаге. Делује да Европска унија није била спремна да се детаљније позабави питањем давања електронских књига на послугу. Упркос томе, поједине јавне библиотеке су пружале услугу давања електронских књига на послугу, и то на основу уговора о лиценци које су закључивале са издавачима. Такав систем електронске јавне послуге пратили су бројни проблеми, који су пре свега везани за чињеницу да су издавачи нерадо закључивали овакве уговоре, или да су их закључивали под неповољним условима. Предвиђања су ишла дотле да би, услед прекомерног коришћења монополског положаја, у комбинацији са нечињењем државних органа, права на која су се грађани и библиотеке генерацијама ослањали могла бити тотално укинута у пракси (Knowledge Rights 21, 2022: 2).

Огроман корак напред представља случај Уједињеног Краљевства, где је, и пре пресуде Суда правде Европске уније, давање електронских књига на послугу постало правно уређено. Наиме, 2014. године, Министарство културе, информисања и спорта усвојило је Независни извештај о библиотекама за Енглеску, познатији као *Sieghart Report*, у коме је истакнута потреба за модернизацијом система јавних библиотека у Енглеској, а једна од кључних препорука је стварање националне дигиталне библиотеке, која би омогућила давање електронских књига на послугу и олакшала приступ дигиталном садржају (Sieghart, 2014: 19-20). Исте године су електронске књиге ушле у Шему јавне послуге Уједињеног краљевства.⁸

8 The Public Lending Right Scheme (Commencement of Variations). *Statutory Instruments* 2014. No. 1457. 2014.

3.2. Пресуда Суда правде Европске уније

Недостатак законских решења по питању давања електронских књига на послугу довео је до правне несигурности и отворио простор за међусобно супротна тумачења када је реч о правној допуштености давања електронских књига на послугу. Нарочито је значајан случај Краљевине Холандије, о коме је Суд правде Европске уније решавао по претходном питању.

Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB) је удружење јавних библиотека у Холандији и штити интересе свих јавних библиотека. Јавне библиотеке пружају услугу давања књига на послугу, и на име противчинидбе исплаћују накнаду у паушалном износу организацији *Stichting*, коју је холандски министар правде овластио да наплаћује ову накнаду, а која касније врши и прерасподелу средстава носиоцима права. Износ те накнаде утврђује организација *Stichting Onderhandeligen Leenvergoedingen* (StOL). Унутар те организације се пуних шест година расправљало да ли је давање електронских књига на послугу обухваћено изузетком из чл. 15ц холандског Закона о ауторском праву (*Auteurswet – Aw*), да би управни одбор те организације на састанку одржаном 2010. године дао негативан одговор на то питање. Овакав став су подржали и Институт за информационо право Универзитета у Амстердаму (*Instituut voor Informatierecht van de Universiteit van Amsterdam*) и Саветодавно трговачко друштво (SEO), који су о томе саставили извештај на захтев холандског Министарства образовања, културе и науке. Управо је на основу тог извештаја холандска влада саставила предлог Закона о библиотекама који за дигиталну послугу електронских књига на даљину прописује формирање националне дигиталне библиотеке. Предлог тог закона почива на претпоставци да дигитална послуга електронских књига није обухваћена изузетком из чл. 15ц холандског Закона о ауторском праву. VOB је предлог закона оспорио и поднео суду у Холандији тужбу за утврђење да је тренутним законом обухваћено право на дигиталну послугу (Лучић, 2017: 543).⁹

У тим околностима је суд у Хагу одлучио да прекине поступак и постави Суду правде Европске уније следећа три претходна питања:

1. Треба ли чл. 1, ст. 1, чл. 2, ст. 1, тач. б и чл. 6, ст. 1 Директиве тумачити тако да појам давања на послугу треба тумачити тако да подразумева и стављање на располагање за употребу романа, збирки прича, путописа, биографија, књига за децу и младе који су заштићени ауторским правом, без остваривања непосредне или посредне имовинске користи, када то врше организације које су доступне јавности, под условом да се таква

9 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 17-25.

послуга обавља стављањем умноженог примерка у дигиталном облику (примерак А) на послугу организације и омогућавањем кориснику да тај умножени примерак преузимањем копира на свој рачунар (примерак Б), при чему примерак Б након протекла одређеног времена више није употребљив и остали корисници током тог времена не могу преузети умножени примерак (примерак А) на свом рачунару?

2. Ако је одговор на прво питање потврдан: да ли се члан 6 Директиве 2006/115 и/или нека друга одредба права Уније противи томе да државе чланице примену ограничења права позајмљивања, садржаног у члану 6 Директиве 2006/115, услове тиме да је носилац права умножени примерак дела који је организација учинила доступним (примерак А) пустио у промет првом продајом или другим преносом својине на том умноженом примерку у Унији, или да је до тога дошло уз његов пристанак у смислу члана 4, става 2 Директиве 2001/29?

3. Ако је одговор на друго питање негативан: да ли члан 6 Директиве 2006/115 поставља друге услове у вези са пореклом умноженог примерака који је организација ставила на располагање (примерак А), као што је, на пример, услов да је тај умножени примерак стечен на законит начин?

4. Ако је одговор на друго питање потврдан: да ли члан 4, став 2 Директиве 2001/29 треба тумачити на начин да се под „првом продајом или другим преносом својине“ предмета у смислу ове одредбе такође подразумева и трајно стављање на располагање за преузимање на даљину дигитално умножених примерака романа, збирки прича, биографија, путописа, књига за децу и омладину који су заштићени ауторским правом (Лучић, 2017: 543, 544)?¹⁰

Одговарајући на прво питање, Суд је истакао да је Директива 2006/115 донета ради усклађивања законодавстава држава чланица са међународним конвенцијама на којима се темеље закони о ауторском праву и сродним правима многих држава чланица, нарочито WIPO-вог уговора о ауторском праву¹¹, чије су странке Европска унија и све државе чланице, због чега појмове „предмети“ и „умножени примерци“ у смислу Директиве 2006/115 треба тумачити имајући у виду исте појмове садржане у WIPO-овом уговору.¹² С тим у вези, према Заједничкој изјави уз WIPO-ов уговор, појмови „изворник“ и „примерци“ из чл. 7 тог уговора, који се односи на право давања у закуп, означавају „искључиво примерке фиксиране на телесном носачу који се могу ставити у промет

10 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 26.

11 WIPO Copyright Treaty, *United Nations Treaty Collection*, No. 38542.1996.

12 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 28-33.

као материјални предмети“. Из тога следи да су из права давања у закуп, предвиђеног тим уговором, искључени нематеријални предмети, као и нефиксирани примерци, попут дигитално умножених примерака. Стога, када је реч о давању у закуп, тај појам треба схватити тако да се односи искључиво на материјалне примерке фиксиране на телесном носачу.¹³

Ипак, када је реч о праву давања на послугу, Суд је истакао да законодавац Уније није дао исто значење појмовима „предмети“ и „умножени примерци“, имајући у виду да су право давања у закуп и право давања на послугу два одвојена права, те је настојање законодавца било да одвојено дефинише „давање у закуп“ и „давање на послугу“, због чега предмети на које се односи давање у закуп нису нужно истоветни онима на које се односи давање на послугу. То значи да давање на послугу дигитално умножених предмета не би представљало повреду заједничке изјаве уз WIPO-ов уговор, што значи да не би било у супротности са овим актима тумачити појам „давање на послугу“ тако да укључује и одређена давања учињена у дигиталном облику.¹⁴

Даље је Суд проверио да ли је јавна послуга умножених примерака књига у дигиталном облику, под условима формулисаним у питању које је поставио суд у Хагу, обухваћена чл. 6, ст. 1 Директиве 2006/115. Поменути чланом је предвиђена могућност одступања од искључивог права јавне послуге, под условом да аутори остварују накнаду за такву послугу. Државе чланице саме одређују висину такве накнаде узимајући у обзир своје културно-промотивне циљеве. Одредба чл. 6, ст. 1 Директиве 2006/115 представља изузетак од искључивог права давања на послугу, те се мора уско тумачити, водећи рачуна о ефектима тако утврђеног изузетка и сврхе због које је тај изузетак установљен. С обзиром на важност јавне послуге дигиталних књига и сврхе очувања ефеката изузетка из чл. 6, ст. 1 Директиве, као и допринос тог изузетка промоцији културе, не може се искључити могућност примене тог изузетка у случају када такво давање на послугу од стране јавних библиотека има сва битна обележја давања на послугу штампаних примерака. У конкретном случају, давање на послугу се врши постављањем дигитално умноженог примерка књиге на сајт јавне библиотеке и омогућавањем кориснику да наведени примерак преузимањем копира на сопствени рачунар, при чему се само један умножени примерак може преузети током трајања периода послуге, а након истека тог периода тај корисник више не може употребити умножени примерак који је преузео. Сличност овог

13 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 34-35.

14 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 36-39.

поступка са давањем на послугу штампаних примерака се огледа у томе да је могућност истовременог преузимања ограничена само на један умножени примерак, што значи да број могућих узимања на послугу у једној библиотеци не премашује капацитет који би та библиотека имала ако би се радило о штампаном издању исте књиге, као и у томе да се послуга може обавити само у ограниченом временском раздобљу.¹⁵

Због свега наведеног, коначни став Суда је да појам „давање на послугу“ обухвата и давање на послугу књиге у дигиталном облику, онда када се та послуга обавља стављањем умноженог примерка на сајт јавне библиотеке и омогућавањем кориснику да тај примерак преузимањем копира на свој рачунар, при чему се током периода трајања послуге може преузети само један умножени примерак, а након истека тог периода тај корисник више не може употребљавати умножени примерак који је преузео.¹⁶ Овом радњом није обухваћена инсталација електронских књига на корисниковом читачу, која се дешава у библиотеци, нити давање на послугу електронског читача који је библиотека снабдела одређеним садржајем (Dussolier, 2014: 214). Речју, давање на послугу електронских књига се одвија по принципу „једна копија, један корисник“, јер све док корисник који је преузео дигиталну копију има могућност да је користи, остали не могу да преузимају ту копију (Ивановић, 2018: 78).

Одговарајући на друго питање, Суд је закључио да право Европске уније, а нарочито члан 6 Директиве 2006/115, треба тумачити тако да не искључује могућност државе чланице да примени чл. 6, ст. 1 Директиве 2006/115, уз услов да дигитални примерак књиге који јавна библиотека ставља на располагање буде прво стављен у промет првом продајом или другим преносом својине тог примерка у Европској унији од стране носиоца права дистрибуције јавности или уз његов пристанак.¹⁷

Имајући у виду да је дао негативан одговор на друго питање, Суд је у наставку пресуде одговорио на треће постављено питање, а не и на четврто, које је постављено само у случају потврдног одговора на друго питање. Када је о одговору на треће питање реч, Суд је потврдио да одредбом чл. 6, ст. 1 Директиве није прописан ниједан услов који се односи на законито порекло умноженог примерка који библиотека даје на послугу, али да је чињеница да је један од циљева Директиве борба против пиратерије, као што је истакнуто у њеној Уводној изјави бр. 2. Због тога би допуштање давања на послугу примерака које је библиотека добила из недозвољеног извора значило подстицање пиратерије. Суд

15 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 49-53.

16 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 54.

17 Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 65.

је још једном подсетио на своју ранију праксу, када је заузео став да је недозвољено умножавање ауторског дела у личне и некомерцијалне сврхе из недозвољеног извора, те да се та забрана може проширити и на јавну послугу коју врше библиотеке. Због тога је Суд заузео став да одредбу чл. 6, ст. 1 Директиве треба тумачити на начин да јавним библиотекама није дозвољено да дају на послугу примерке електронских књига које су добиле из незаконитог извора.¹⁸

Горе анализирана пресуда Суда правде Европске уније је донета у корист јавних библиотека и њихових корисника. Суд правде Европске уније је проширио појам „копије“, тако да се не ограничава искључиво на физички примерак, при чему ово проширено тумачење представља потпуни изузетак и ограничен је само на давање на послугу (Gliściński, 2025: 41). Ова пресуда је оправдана из више разлога: ауторско право спада у „динамична права“, јер је под сталним утицајем технологије која напредује брже него што се легислатива мења; библиотеке су увек давале књиге на послугу без тражења посебног овлашћења, захваљујући чињеници да књига никада није била третирана као обична роба и да је одувек сматрана значајном за очување и приступ култури и науци, а оне ту своју улогу морају задржати и у дигиталном добу, када папирне књиге нису више једини облик књига; јавне библиотеке често немају финансијска средства за набавку дигиталних књига са правом позајмљивања по високим ценама које захтевају издавачи, док издавачи често одбијају да закључе уговор са библиотекама, страхујући да би давање електронских књига на послугу нашкодilo њиховим економским интересима (Лучић, 2017: 544-545). Ова пресуда би могла да ослободи библиотеке зависности од издавача при давању електронских књига на послугу, јер омогућава државама чланицама Европске уније да развију национални управљачки оквир по овом питању (Frigeri, Kretschmer, Mezei, 2024: 164). И аутори имају интерес да давање електронских књига на послугу добро функционише, имајући у виду да у том случају могу да остваре правичну накнаду од такве библиотечке активности. Послуга електронских књига би омогућила ауторима да, за разлику од једнократних плаћања код издавачких уговора, у дужем временском периоду остварују накнаду (Vitiello, 2021: 31). Такође, ова пресуда је потпуно у складу са начелом технолошке неутралности.¹⁹

¹⁸ Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] CJEU, пар. 66-72.

¹⁹ Принцип технолошке неутралности је правни принцип према којем иста правила и законе треба примењивати без обзира на технологију која се користи. Прописи не би требало да буду написани тако да важе само за поједине технологије. Видети: Maxwell, W. Bourreau, M. (2014). Technology Neutrality in Internet, Telecoms and Data Protection Regulation. *Computer and Telecommunications Law Review*. 21(1).

Ипак, наведена пресуда има своје недостатке. Наиме, Суд није дао одговор на питање да ли је давање електронских књига на послугу допуштено независно од садржине уговора о лиценци који закључују јавне библиотеке, у циљу прибављања електронских књига, са издавачима и платформама за дистрибуцију електронских књига. Тек посредно се може закључити да је Суд у пресуди имао у виду послугу дигитално створених електронских књига, а не и оних електронских књига које је библиотека дигитализовала из сопственог материјалног примерка (Gliściński, 2025: 52). Главни проблем са функционисањем давања електронских књига на послугу од стране јавних библиотека настаје тек 2019. године, и то захваљујући другој пресуди Суда правде Европске уније у предмету *Tom Kabinet*.

3.3. Давање електронских књига на послугу након пресуде Суда правде Европске уније

О исцрпљењу ауторског права на електронским књигама Суд правде Европске уније се изјашњавао у предмету *Tom Kabinet*.²⁰ Том Кабинет је холандска компанија која се бави препродајом „половних“ електронских књига. Продаја је функционисала тако што је компанија регистрованим лицима преко свог сајта нудила приступ електронским књигама које је купила од овлашћених дистрибутера и других крајњих корисника по нижој цени. Холандско Удружење издавача је поднело тужбу пред националним судом, да би Апелациони суд у Хагу упутио претходно питање Суду правде Европске уније. Суд је признао намеру европског законодавца да строго разликује дистрибуцију материјалних примерака и дистрибуцију нематеријалних примерака када је реч о институту исцрпљења.²¹

Основ за закључак да се институт исцрпљења не примењује на електронске књиге лежи у ставу Суда да чињење доступним дигиталног примерка књиге регистрованим корисницима, путем онлајн платформе, представља радњу саопштавања ауторског дела јавности из чл. 3, ст. 1 Директиве о информационом друштву²², која не подлеже исцрпљењу,

²⁰ Законодавци многих земаља су и раније детаљније уређење института исцрпљења права интелектуалне својине препуштали судовима. Видети: Cornish, W. Llewelyn, D. (2003). *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. London: Sweet and Maxwell, 42.

²¹ Case C-263/18 *Nederlands Uitgeversverbond and Groep Algemene Uitgevers v Tom Kabinet Internet BV and Others* [2019] CJEU, пар. 41-52.

²² Directive 2001/29/EC of the European Parliament and on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society, *Official Journal of the European Communities*, L 167/10, 22. 6. 2001.

сходно чл. 3, ст. 3 исте Директиве. Одредбом чл. 3, ст. 1 Директиве државе чланице су обавезане да предвиде искључиво овлашћење аутора да дозволе или забране свако саопштавање њихових дела јавности, жичним или бежичним путем, укључујући и стављање њихових дела на располагање јавности на начин да им припадници јавности могу приступити са места и у време које сами одаберу. Право на саопштавање дела јавности се проширило тако да обухвата велики број радњи у вези са презентацијом дела, нарочито у онлајн окружењу (Ginsburg, 2002: 122).

Пресуда Суда правде Европске уније у предмету *Tom Kabinet* представља победу носилаца ауторског права и издавача, јер њоме начело исцрпљења губи значај у дигиталном окружењу. Из ове пресуде следи да је за поновну продају већине дигиталних производа потребан пристанак носилаца ауторског права, са изузетком рачунарских програма (Lučić, 2020: 62-63).

Када се немогућност исцрпљења ауторског права на електронским књигама и давање електронских књига на послугу посматрају заједно, јасно је да постоји концептуални проблем, нарочито имајући у виду услов „законитог извора“ који важи за давање електронских књига на послугу. Приликом доношења пресуде у предмету *VOB*, Суд је вероватно имао у виду исцрпљење као законит извор дигиталних примерака електронских књига који би значајно олакшао давање електронских књига на послугу. Пошто је пресудом у предмету *Tom Kabinet* Суд искључио могућност настанка секундарног тржишта електронских књига, услов „законитог извора“ примерака електронских књига значи обавезу јавних библиотека да прибаве лиценце од издавача и платформи за дистрибуцију електронских књига, како би законито давале електронске књиге на послугу. На овај начин је од давања електронских књига на послугу направљена својеврсна „правна химера“, јер ће се у пракси давање електронских књига на послугу заснивати на лиценцном моделу, чиме се онемогућава ослобађање давања електронских књига на послугу од закона тржишта, због чега библиотеке у дигиталном окружењу неће уживати исте повољне услове који важе за давање на послугу физичких примерака књига (Frigeri, Kretschmer, Mezei, 2024: 172).

Има и мишљења да Суд није „затворио сва врата“ исцрпљењу на примерцима електронских књига. У конкретном предмету, Суд је одлучивао о радњама које се односе на саопштавање дела јавности, а не на стављање електронских књига у промет. Сматрамо да би институт исцрпљења на примерцима електронских књига био применљив у случају када промет електронских књига имитира промет физичких примерака књига: преносилац може електронску књигу пренети само једном и она му тада постаје трајно недоступна, а стицалац електронске књиге њоме располаже као физичким примерком: може је проследити даље,

прочитати, уништити, али је не може умножавати. Сва ова ограничења би било могуће реализовати кроз механизме управљања дигиталним правима (*Digital Rights Management*).²³

Погрешно би било закључити да је овом пресудом обесмишљено давање електронских књига на послуку. Значај пресуде *Tom Kabinet* је у томе што је њоме додатно прецизиран услов „законитог извора“ постављен у пресуди *VOB*, на начин да јавне библиотеке, да би давале електронске књиге на послуку, примерке електронских књига морају набављати од издавача или платформи за дистрибуцију електронских књига. Речју, јавне библиотеке електронске књиге не могу набављати на секундарном тржишту.

4. Добре праксе

Од момента доношења пресуде у предмету *VOB*, у једном броју држава чланица Европске уније успостављени су ефикасни системи давања електронских књига на послуку. Ради се о осетљивом питању, имајући у виду да је потребно помирити супротстављене интересе издавача, чији је циљ да остваре профит на тржишту електронских књига, и јавних библиотека, чији је циљ остваривање значајне друштвене функције, која се огледа у слободном приступу научном и уметничком садржају. Изазов за библиотеке и издаваче у дигиталном окружењу је да пронађу начин како би библиотеке могле да испуне своје друштвене циљеве, а да притом не угрозе легитимне комерцијалне интересе издавача.

Приликом практичне реализације система јавне послуге електронских књига, потребно је поштовати два основна начела: 1. постојеће библиотечке праксе које се односе на аналогне формате треба применити и на електронске књиге; и 2. примена ауторског права у библиотекама треба да буде законски регулисана, а не препуштена слободи преговарања (EBLIDA Expert Group on Information Law, 2023: 8).

Реализација првог начела заправо значи постизање функционалне еквивалентности између давања на послуку електронских књига и књига у физичком облику. Такав ефекат је могуће постићи кроз различита „трења“ (*frictions*) (Dusollier, 2014: 224-225): ограничен временски период током кога је електронска књига доступна читаоцу, након чијег истека том читаоцу бива онемогућен приступ примерку електронске књиге, увођење модела „један примерак - један корисник“, обнављање лиценце

²³ Управљање дигиталним правима (*Digital Rights Management, DRM*) је технологија која може бити заснована на енкрипцији или на ограниченом приступу, а која штити ауторска дела у дигиталном формату од неовлашћеног приступа, умножавања и дељења.

након одређеног броја давања на послугу, а у сврху симулирања хабања књиге у физичком облику, успостављање техничких мера заштите које ће онемогућити читаоца да незаконито располаже примерком електронске књиге (нпр. да га умножава, проследи пријатељима и слично) и немогућност давања нових издања електронских књига на послугу у ограниченом временском периоду. Такође, важно је да услуга давања електронских књига на послугу буде доступна само регистрованим члановима јавне библиотеке. Циљ ових мера је да се давање електронских књига на послугу, по својој функцији и ефектима, изједначи са давањем књига на послугу у физичком облику.

Друго начело је успостављено у циљу заштите јавних библиотека. Уколико би се функционисање система електронске послуге препустило искључиво преговорима између издавача и јавних библиотека, дошло би се до неповољног исхода за јавне библиотеке. Издавачи би, као економски моћнија страна, која је у повлашћеном положају због чињенице да не постоји секундарно тржиште електронских књига, били у стању да поставе рестриктивне услове за давање електронских књига на послугу. То би се постигло кроз обавезивање јавних библиотека да плате неправичну цену за стицање лиценце, приморавање јавних библиотека да прибаве лиценцу за целе „пакете“ електронских књига, без могућности избора појединачних наслова и одбијање давања лиценце за наслове за које процене да би њихово давање на послугу негативно утицало на промет. Због тога је неопходна интервенција државе у циљу заштите јавних библиотека. Кроз обезбеђивање функционалног и за јавне библиотеке прихватљивог система давања електронских књига на послугу, држава помаже јавним библиотекама да и у дигиталном окружењу обављају своју друштвену функцију. Унутар Европске уније, државе углавном нису законом експлицитно предвиделе право давања електронских књига на послугу, иако је оно развијено у Немачкој, Холандији, Шведској, Данској и Норвешкој (Matulionyte, 2016: 132). У пракси систем електронске послуге функционише на основу споразума између издавача, јавних библиотека и државних институција из области културе.²⁴

Пример доброг функционисања система давања електронских књига на послугу је Краљевина Холандија, где је 2018. године закључен Споразум о давању електронских књига на послугу.²⁵ Циљ Споразума

24 За детаљан преглед стања у Европској унији, видети: EBLIDA Expert Group on Information Law, „Handbook of Comparative eLending Policies in European Public Libraries“, EBLIDA, 2023, стр. 71-130.

25 *Convenant houdende afspraken over het uitlenen van digitale werken door de Koninklijke Bibliotheek ten behoeve van de openbare bibliotheken in Nederland (Convenant e-lending), Staatscourant nr. 59302, 24. 10. 2018.*

је промоција електронских књига, омогућавање широког приступа електронским књигама и обезбеђивање накнаде за ауторе. Приликом закључивања овог споразума, постигнут је широк консензус међу релевантним институцијама и организацијама. Споразум је закључен између Краљевине Холандије, Краљевске библиотеке Холандије (*Koninklijke Bibliotheek*), Удружења јавних библиотека (*Vereniging van Openbare Bibliotheken*), Организације издавача (*Groep Algemene Uitgevers*), Друштва аутора (*Auteursbond*), Организације за колективно остваривање ауторских права књижевника (*Stichting Literaire Rechten Auteurs*) и Организације за колективно остваривање ауторских права ликовних уметника (*Stichting Pictoright*). Нарочито је интересантно да је Споразумом усвојен модел „један примерак – више корисника“, уместо модела „један примерак – један корисник“ који је усвојен у пресуди *VOB*. Наиме, према одредби чл. 2 Споразума, издавачи имају обавезу да у року од 6 до 12 месеци од стављања електронске књиге на тржиште одобре Краљевској библиотеци непреносиву лиценцу, како би национална дигитална јавна библиотека могла ту књигу давати на послугу корисницима. Лиценца се односи на позајмљивање једног дигиталног примерка књиге већем броју библиотечких корисника истовремено. Да би се успоставила правичност, обавеза је Краљевске библиотеке да за свако давање на послугу плати накнаду. То значи да када је примерак једне дигиталне књиге дат на послугу већем броју корисника, издавачи ће добити већу накнаду него да је дигитални примерак књиге дат на послугу само једном кориснику. Овакав модел погодује свима: јавне библиотеке могу истовремено чинити дигиталну књигу доступном већем броју читалаца, читаоци не морају да чекају ред за приступ жељеном наслову, а издавачка накнада расте са сваким давањем на послугу.

У време пандемије ковида 19 развио се један солидарни систем давања електронских књига на послугу. Читаоци су били приморани да се окрену електронским књигама, било купујући их, било узимајући их на послугу из библиотека које такву услугу пружају. Многе библиотеке су током пандемије почеле да примењују онлајн регистрацију библиотечких чланских картица, омогућавајући корисницима да отворе налог и приступе електронским библиотечким материјалима преко сајтова библиотека (Larose, 2021: 8). Истовремено су и издавачи омогућили библиотекама да дају електронске књиге на послугу под повољнијим условима, при чему су и библиотеке вршиле своју јавну функцију, а издавачи остварили профит (Sisto, 2022: 406).

5. Закључак

Процес дигитализације, који је обухватио све сфере друштвеног живота, није заобишао ни јавне библиотеке. Неопходно је обезбедити добро функционисање и несметан рад јавних библиотека у дигиталном окружењу. То значи, између осталог, и прилагодити библиотечку делатност и услуге савременом информационом друштву. Један од начина за постизање тог циља је и омогућавање јавним библиотекама да врше услугу давања електронских књига на послугу. Електронске књиге су последњих деценија добиле на популарности, нарочито у сфери академског издаваштва.

Имајући у виду да у Европској унији ово питање није уређено на комунитарном нивоу, Суд правде Европске уније је у пресуди *VOB* закључио да је дозвољено давање електронских књига на послугу од стране јавних библиотека, под јасно одређеним условима и на начин да функционално одговара давању на послугу књига у физичком облику. Положај јавних библиотека у вршењу давања електронских књига на послугу је погоршан након доношења пресуде у предмету *Tom Kabinet*. Суд правде Европске уније овом пресудом је фактички искључио могућност постојања секундарног тржишта електронских књига. Због тога су јавне библиотеке приморане да преговарају искључиво са издавачима о стицању лиценце на примерцима електронских књига ради давања на послугу, при чему би издавачи могли да искористе свој монополски положај и да поставе неповољне услове за давање лиценце, па чак и да одбију давање лиценце за неке наслове. Независно од договора ове две стране, и аутори имају право на правичну накнаду за давање на послугу примерака ауторских дела, било да су ти примерци у дигиталном или физичком формату. Из тог разлога је неопходна интервенција државе, која би могла да успостави правичан систем давања електронских књига на послугу, у коме би издавачи добили накнаду за давање лиценце на примерцима електронских књига, јавне библиотеке вршиле своју основну функцију и обезбеђивале послугу електронских књига читаоцима и аутори добијали правичну накнаду за давање примерака ауторских дела на послугу. Добар пример за то је Споразум о давању електронских књига на послугу који је закључен у Краљевини Холандији.

Потребно је да у будућности ово питање буде решено законодавним путем, на комунитарном нивоу. У Европској унији је та прилика пропуштена 2019. године, када је усвојена Директива о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту у којој ово питање није уређено. Друга могућност је доношење нове директиве која би заменила Директиву 2006/115. На овај начин би се потврдило оно што је већ утврђено у судској пракси Суда правде Европске уније, и државе чланице би се охрабриле да слободније и отвореније приступе решавању овог значајног проблема.

Литература

Breemen, V. (2023). Digital Libraries Under EU Copyright Law: A Relationship Set in Stone?, *European Papers*, 8(2), 689-712.

Вучковић, Ж. (2008). Мисија библиотека у информатичком друштву, *НОРМА*, XIII(1-2), 23-36.

Vitiello, G. (2021). The Economic Foundation of Library Copyright Strategies in Europe. *LIBER Quarterly: The Journal of the Association of European Research Libraries*. 31(1). 1-40.

Ginsburg, J. (2002). From Having Copies to Experiencing Works: The Development of an Access Right in U.S. Copyright Law. *Journal, Copyright Society of the U. S. A.* 50. 113-131.

Glišciński, K. (2025). *Ebooks and Secure Digital Lending in European Libraries: Comparative Analysis under National and International Law*. The Hague: Knowledge Rights 21.

Dussolier, S. (2014). A manifesto for an e-lending limitation in copyright. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*. 5(3). 213-229.

EBLIDA Expert Group on Information Law. (2023). *Handbook of Comparative eLending Policies in European Public Libraries*. EBLIDA.

Ивановић, С. (2018). Ауторскоправни аспекти дигитализације културне баштине. У Поповић, Д. (Прир.). *Интелектуална својина и интернет*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду. 69-85.

IFLA-UNESCO. (2022). *Public Library Manifesto*, доступно на: <https://www.ifla.org/public-library-manifesto/>

Јанковић, Н. (2025). Право аутора на накнаду за давање на послугу оригинала или умножених примерака ауторских дела. *Право и привреда*. 63(2). 225-244.

Knowledge Rights 21. (2022). *A Position Statemenet from Knowledge Rights 21 on eBooks and eLending*.

Larose, C. (2021). Balancing Print and Electronic Collections in Public Libraries: Perspectives for a Changing World. *Dalhousie Journal of Interdisciplinary Management*. 16(1). 1-11.

Лучић, С. (2017). Право библиотеке да дигитализује дело које се налази у њеном фонду с циљем да га стави на располагање путем посебних уређаја. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*. 76(2). 537-548.

Lučić, S. (2020). Iscrpljenje autorskog prava u digitalnom okruženju. *Arhiv za pravne i društvene nauke*. 2(1). 54-66.

Mattern, S. (2014). Library as Infrastructure, *Places Journal*, доступно на: <https://placesjournal.org/article/library-as-infrastructure/#o>

Matulionyte, R. (2016). E-lending and a public lending right: is it really a time for an update?. *European Intellectual Property Review*. 38(3). 132-139.

Maxwell, W. Bourreau, M. (2014). Technology Neutrality in Internet, Telecoms and Data Protection Regulation. *Computer and Telecommunications Law Review*. 21(1). 1-4.

Nérissou, S. (2021). „The Rental and Lending Rights Directive“, Y Stamatoudi, I. и Torremans, P. (прир.). *EU Copyright Law: A Commentary*, Northampton: Edward Elgar Publishing. 118–150.

Sieghart, W. (2014). *Independent Library Report for England*. London: Department for Culture, Media & Sport.

Sisto, M. (2022). Publishing and Library E-Lending: An Analysis of the Decade Before Covid-19. *Publishing Research Quarterly*. 38(2). 405-422.

Frigeri, M. Kretschmer, M. Mezei, P. (2024). Copyright and eLending in public libraries: an incomplete revolution?. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*. 15(2). 156-179.

Cabrera Blázquez, F.J. Cappello M. Fontaine G. Valais S. (2017). *Exceptions and Limitations to Copyright*, Strasbourg: European Audiovisual Observatory.

Commission of the European Communities. (1995). *Green Paper Copyright and Related Rights in the Information Society*. COM(95) 382, Bruxelles.

Commission of the European Communities. (2008). *i2010: Digital Libraries*. COM(2005) 465 final – Official Journal C 49.

Cornish, W. Llewelyn, D. (2003). *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. London: Sweet and Maxwell.

Weinberger, D. (2012). Library as Platform, *Library Journal*, доступно на: <https://www.libraryjournal.com/story/by-david-weinberger>

Правни прописи и други извори

Directive 2001/29/EC of the European Parliament and on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society, *Official Journal of the European Communities*, L 167/10, 22. 6. 2001.

Directive 2006/115/EC of the European Parliament and of the Council on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property (codified version), *Official Journal of the European Union* No. L-376/28, 27. 12. 2006.

Закон о ауторском и сродним правима, *Сл. гласник* бр. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 - одлука УС и 66/2019.

Opinion of the Committee of the Regions on: - the ‘Communication from the Commission on the First European Community Framework Programme in Support of Culture (2000-2004)’, and - the ‘Proposal for a European Parliament and Council Decision establishing a single financing and programming instrument for cultural cooperation (Culture 2000 programme)’ (1999/C 51/12).

The Public Lending Right Scheme (Commencement of Variations). *Statutory Instruments*. No. 1457. 2014.

Case C-174/15 *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht* [2016] ECLI:EU:C:2016:856.

Case C-263/18 *Nederlands Uitgeversverbond and Groep Algemene Uitgevers v Tom Kabinet Internet BV and Others* [2019] ECLI:EU:C:2019:1111.

Convenant houdende afspraken over het uitlenen van digitale werken door de Koninklijke Bibliotheek ten behoeve van de openbare bibliotheken in Nederland (Convenant e-lending), *Staatscourant* nr. 59302, 24. 10. 2018.

WIPO Copyright Treaty, *United Nations Treaty Collection*, No. 38542.1996.

Nemanja Janković*

Lending of Electronic Books by Public Libraries under European Union Law

Summary

Public libraries are among the key public institutions that ensure free access to information, knowledge, and cultural content, the fundamental values that every society rests on. Throughout history, public libraries have evolved in line with the changing social circumstances, with the aim of fulfilling their core mission. The latest in a series of major transformations affecting public libraries is the process of digitization. In the information age, the foundations of human functioning have been profoundly altered by the pervasive influence of technology in everyday life. Public libraries have not remained immune to these developments.

*One of the principal functions of public libraries in fulfilling their mission is lending books to their members, which is a traditional prerogative of public libraries. The impact of digitization on this function has been significant, primarily due to the emergence of electronic books. In the European Union, the lending of e-books has not yet been uniformly regulated at the supranational level. Libraries in several EU Member States had already begun lending e-books to their users even before it was clarified whether such lending was permissible. A key milestone was the judgment of the Court of Justice of the European Union (CJEU) in the case *Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB)*, where the Court held that the lending of e-books by public libraries is permissible, provided that such lending constitutes a technological equivalent to the lending of printed books. An additional restriction on e-book lending was introduced through the CJEU judgment in *Tom Kabinet*.*

To date, several best practices have emerged regarding the lending of e-books, which may serve as a valuable guide for future legislative regulation, especially considering that this issue has not yet been comprehensively addressed by any legislative act at the EU level.

Keywords: *copyright law, public libraries, electronic books, lending of e-books, Court of Justice of the European Union.*

* Teaching Assistant, PhD Student, Faculty of Law, University of Kragujevac